

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРИСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ
ім. М.Т.РИЛЬСЬКОГО

На правах рукопису

ІГНАТЮК ВІТЧЕСЛАВ МИКОЛАЙОВИЧ

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДУТОВІ ПІСНІ-НОВОТВОРИ
ГУЦУЛЬЩИНИ ПІВСОСНЮЇ ДОБИ

10.01.09. Фольклористика

Автореферат дисертації на здобуття вченого ступеня
кандидата філологічних наук

Київ- 1992

Дисертацію виконаю в Інституті мистецтвознавства,
фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського Академії наук
України

Науковий керівник – доктор філологічних наук
С.В.Миханч

Офіційні опонанти:
доктор філологічних наук Р.Ф.Кирчів
кандидат філологічних наук Я.М.Пилинський

Ведуча організація – Рівненський державний педагогічний
інститут ім. Д.З.Мацульського

Захист відбудеться *21* квітня 1992 р. о *12* годині на за-
сіданні спеціалізованої ради Д 016.36.01 по захисту дисертації
на здобуття вченого ступеня доктора наук при Інституті мистецтво-
знавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського АН Украї-
ни /250001, м. Київ-1, ІХІ, вул. Грушевського, 4, 4-й поверх, кім-
нат/. З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Інституту.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00816135 (0)

Автореферат розіслано *21* березня 1992 р.

Учений секретар спеціалізованої Ради кандидат філологіч-
них наук *Миханч* О.О.Микитенко/

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН УРСР

Об'єктивне, поглиблене дослідження української народнопісенної новотворчості є важливим завданням і нагальною потребою сучасної вітчизняної фольклористики. На часі цілісний і безсторонній аналіз процесу розвитку окремих пісенних жанрів у радянську добу, гостро відчувається брак синтетичних наукових праць, які широко висвітлювали би особливості, тенденції й закономірності творення народних пісень в Україні протягом останніх семи десятиріч.

На наш погляд, ці актуальні завдання можна успішно розв'язати лише на основі ґрунтовних порегіональних розвідок про нову пісенність, котрі всебічно характеризували би процеси пісенстворення в різних місцевостях країни та виявляли би зв'язки локальних новотворів з традиційною основою народної поезії, а також з новими піснями інших українських етнографічних територій.

На сьогоднішній день таких глибоких досліджень про пісні повоєнного часу за окремими регіонами України майже немає. Не враховуючи любіших зауважень у передмовях пісенних збірників, у деяких статтях та монографіях, й стосовно пісенності всієї радянської доби ми можемо вказати лише кілька наукових розвідок, спеціально присвячених вивченню нових пісень у тій або іншій місцевості України^{1/}.

Змістовні спостереження над пісенними новотворами окремих регіонів, у тому числі й Карпат, знаходимо в працях Н.Шумаді, О.Доя, С.Грици, О.Правдюка, Г.Сухобрус та інших дослідників. Н.Шумаді, наприклад, належать широко відомі публікації й дослідження популярних у Карпатах коломийок, зокрема й тих, що були складені в радянський час.

Разом з тим, відзначимо, що пісенна новотворчість Гуцульщини радянського періоду досі ще не вивчалася поглиблено, в спеціально присвячених цій темі розвідках. І даремно: адже саме в цьому регіоні, завдяки високій активності пісенстворення в народному середовищі, є унікальні можливості для вивчення — в реальних природних

^{1/} Білецька В. Шахтарські пісні // Етнографічний вісник. — Кн. 5. — К., 1927. — С. 50-71; Синченко Г. Народнопоетическое творчество Селерной Буковины за годы Советской власти: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. — К., 1954. — 15 с.; Мишанич С. Пісенна культура радянського села /на матеріалах с. Погребище Вінницької обл. 1920-1970 рр./.— К.: Наукова думка, 1977. — С. 27-56.

умовах- процесів постання й поширення народних пісень та особливо- стей відображення в новотворах життя суспільства на сучасному ета- пі. Фольклорист має тут змогу виявити по свіжих слідах зв'язки но- вотворів з місцевими та історичними подіями, що стали основою сю- жету цих пісень. Широке поле діяльності відкривається в Гуцульщині й перед дослідниками психології народнопісенної творчості.

Усіма цими чинниками й визначається актуальність нашої дисерта- ції.

Мета даного дисертаційного дослідження полягає в тому, щоби на підставі узагальнення теоретичних засад, розроблених вітчизняними й зарубіжними фольклористами, всебічно проаналізувати головні жан- рово-тематичні групи соціально-побутових пісень Гуцульщини повоєн- ного часу, розкрити основні тенденції й особливості розвитку цього жанру в даному регіоні.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких головних завдань:

- систематизувати й узагальнити теоретичні досягнення української фольклористики у вивченні народнопісенних новотворів;
- враховуючи різноманітні тенденції розвитку уснопоетичного пісне- складання в радянський період, критично переглянути деякі концепції щодо особливостей фольклорного процесу на цьому відтинку історії України;
- ввести в науковий обіг соціально-побутові пісні Гуцульщини, які з'явилися недавно або не публікувалися раніше з політичних причин і дати аналіз цих творів виходячи з сучасних позицій;
- розкрити зв'язки народнопісенних новотворів з традиційною пісен- ністю Карпат й України в цілому, виявити своєрідність поезики та ідейно-художнього змісту свіжоскладених гуцульських пісень;
- схарактеризувати окрім способи творення й фальсифікації народ- них пісень повоєнного часу.

Джерельною базою дисертації стали пісні-новотвори, записані на території Гуцульщини та суміжних місцевостей у 40-90-х рр., пере- важна більшість яких зберігається в рукописах. Це, головним чином, пісні, зібрані співробітниками й кореспондентами Інституту мистецт- вознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського АН Ук- раїни /далі- ІМФЕ/, а також власні записи автора даного досліджен- ня. Усі ці матеріали зберігаються у відділі Рукописних фондів ІМФЕ.

Значну частину використаних у нашій праці матеріалів складають пісні-новотвори з колекції відомого збирача й видавця фольклору М.А.Зітчука, які Микола Антонович люб'язно надав у наше розпоряд-

ження.

Решту згаданих і проаналізованих у даному дослідженні пісень взято нами з друкованих джерел.

Теоретико-методологічною основою дисертації служать наукові концепції класиків української фольклористики, а також відомих учених сучасності. У процесі аналізу пісенних та дослідницьких матеріалів використовуються переважно історико-порівняльний та типологічний методи.

Новизна дисертації полягає в спеціальному дослідженні соціально-побутових пісень-новотворів окремого регіону України- Гуцульщини, а також у спробі простежити особливості розвитку теорії народнопісенної новотворчості в українській фольклористиці протягом XIX-XX століть.

Практичне значення дисертації. Матеріали даного дослідження можуть бути використані в процесі викладання усної народної творчості в середніх школах і вузах, а також у методичних розробках в народознавстві, для подальшої наукової розробки проблеми. Висновки даної дисертації, гіпотези, приклади й рекомендації, що містяться в ній, допоможуть більш повно й об'єктивно представити сучасний фольклорний процес при укладанні пісенних збірників- як регіональних, так і загальноукраїнських. Дисертація може стати в нагоді й при підготовці узагальнюючих праць з теорії та історії української народної пісні.

Апробація дослідження. Дисертацію обговорено на засіданні Відділу фольклористики ІМФЕ. Її головні положення та висновки викладено в публікаціях автора, список яких додається. По темі дисертації автором підготовлено й прочитано на наукових форумах такі повідомлення: 1/ "Проблеми морального виховання молоді в піснях-новотворах Гуцульщини"- на Європейському симпозиумі "Фольклор і сучасний світ" /травень 1990 р., м. Київ/; 2/ "Михайло Драгоманов і проблеми народнопісенної новотворчості в українській фольклористиці"- на Міжнародній квілейній конференції, присвяченій 150-й річниці від дня народження М. Драгоманова /вересень 1991 р., м. Київ/.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів та висновків. У додатку- словник діалектних та малозрозумілих слів.

У вступі обґрунтовано актуальність теми, подано характеристику джерельної бази, визначено новизну, мету й головні завдання даного дисертаційного дослідження.

У першому розділі "Проблеми народнопісенної новотворчості в

українські фольклористиці" нами простежено процес формування й розвитку теоретичних засад дослідження народнопісенної новотворчості вітчизняними фольклористами протягом ХІХ-ХХ століть. Вичення даної проблеми провадиться тут за такими її головними аспектами:

- а/ принципи виділення нових пісень з масиву народної пісенності;
- б/ критерії фольклорності новотворів;
- в/ проблема авторства свіжоскладених пісень; нові пісні літературного походження; фальсифікація пісенних новотворів;
- г/ жанровий склад, зміст і форма нових пісень.

У розділі викладено цілісні концепції й окремі висловлювання щодо різних проблем народнопісенної новотворчості таких відомих дослідників українського фольклору ХІХ-ХХ століть, як М.Максимович, В.Залеський, І.Срезневський, Я.Головацький, М.Костомаров, М.Драгоманов, І.Франко, В.Гнатюк, Ф.Колесса, А.Лобода, М.Грінченко, М.Рильський, Л.Ященко, О.Дей, Н.Шумада, С.Грица, О.Правдюк та багатьох інших народознавців. Особливо виділено в нашій праці заслуги у визначенні нових народних пісень класиків вітчизняної фольклористики М.Драгоманова, І.Франка, В.Гнатюка, Ф.Колесси, які цілеспрямовано й плідно займалися дослідженням новотворів, залишивши цінні праці, що не втратили свого наукового значення й по сьогоднішній день.

У статтях і книгах українських учених дорадянської доби сформувалися й поступово усталилися висновки про безперервність пісенно-творчого процесу в народному середовищі, про його діалектичний характер, згідно з яким одні твори і навіть цілі пісенні жанри забуваються, відмирають, а інші з'являються, відбиваючи нові суспільно-політичні, економічні, моральні обставини й ситуації.

Уже фольклористи минулого століття усвідомлювали велику цінність нових народних пісень для вивчення світогляду, психології, соціально-побутових умов життя народу, а також для дослідження процесів виникнення народних пісень, формування їхньої образно-стилістичної системи.

У ХІХ віці були визначені й основні принципи виділення новотворів з масиву народних пісень- хронологічний та жанрово-тематичний; тоді ж учені почали зазначати й нижню хронологічну межу нових

2/Срезневский И. Взгляд на памятники украинской народной словесности /письмо к профессору И.М.Снегиреву/ // Ученые записки Императорского Московского университета.- 1834.- №6;-Драгоманов М. Нові українські пісні про громадські справи.- Женева, 1881.

пісень.

Згадана вище монографія М. Драгоманова стала першою в українській фольклористиці синтетичною працею, де на високому, як на той час, теоретичному рівні було розглянуто різні аспекти дослідження нових історичних та соціально-побутових пісень творів.

Тут М. Драгоманов, розглядаючи фольклорний процес у тісному зв'язку з історичним, економічним та моральним розвитком суспільства, визначив головні принципи аналізу пісень-новотворів, уперше в науці про українську уснопоетичну творчість народу докладно схарактеризував солдатські й рекрутські, антикріпосницькі, казмитські та заробітчанські пісні. Раніше інших народознавців М. Драгоманов звернув увагу на пісні робітників цукрових заводів і плантацій і проаналізував їх. Тому М. Драгоманова, як і І. Франка, можна по праву вважати одним із перших дослідників українського робітничого фольклору.

М. Драгоманов описав найбільш поширені способи утворення нових пісень: складання оригінальних творів на основі традиційної народної пісенності; актуалізацію старовинних пісень, фольклоризацію творів літературного походження. Уперше у вітчизняній науці про уснопоетичну творчість народу М. Драгоманов детально простежив сам процес фольклоризації авторських віршів, встановив його загальні закономірності. У своїй монографії видатний народознавець описав та проілюстрував багатьма прикладами з українського та російського фольклору і такий спосіб виникнення нових пісень, як міжнародна інтеграція. Підкреслював дослідник і важливість контамінації в процесі постання новотворів.

Аналізуючи ті або інші нові пісні, М. Драгоманов мусив щоразу розв'язувати й проблему фольклорності цих творів. Серед критеріїв, які використовував дослідник для визначення фольклорної природи пісень, чільне місце займають такі ознаки, як наявність варіантів новотворів, а також відповідність їхнього ідейно-тематичного змісту думкам і настроям представників експлуатованих мас населення, "мужиків". Торкається дослідник і проблеми фальсифікації народних пісень, уперше згадуючи при цьому про стилізовані підробки, що створювалися й поширювалися з метою досягнення певних політичних цілей.

У дорадянську епоху інтенсивно вивчалася й народнопісенна новотворчість західних регіонів України. При цьому дослідники часто звертали увагу на найбільш поширені пісенні форми місцевого фольклору - коломийки й "довгі" сюжетні пісні епічного характеру, збудо-

вачі на основі коломийкового вірша.

Після 1917 року вчені Радянської України почали приділяти значно більше уваги проблемам народно-пісенної новотворчості, вивчення якої поступово стало пріоритетним. Такий поворот у спрямованості фольклористичних досліджень пояснюється як об'єктивним розвитком науки, необхідністю аналізу великої кількості новотворів, що з'явилися в перші десятиріччя нашого століття, так і впливом партійно-ідеологічних структур, які намагалися "керувати" сучасним фольклорним процесом у своїх політичних інтересах. У добу тоталітаризму фольклорові, як і іншим видам мистецтва, пресі ідеологами компартії відводилося важливе місце у створенні ілюзії всенародного схвалення політики вищого керівництва, в утвердженні культів і культиків різних "вождів".

Нав'язана радянській науці про уснопоетичну творчість народу псевдонаукова концепція "керування" фольклорним процесом^{3/} принесла багато шкоди українській фольклористиці, затримавши її розвиток на довгі десятиліття. Це "керування" полигало, перш за все, у замовчуванні опозиційних режимів творів гострокритичної спрямованості. З другого боку, під маркою народних пісень друкувалися аполотетично-панегіричні стилізації "під фольклор", відверті літературні складання, у яких співалися дифірамби політичному режимові. Здійснювалися спроби й безпосередньо впливати на народних співців, котрих на різних семінарах і з'їздах "націлювали" на творення таких пісень, котрі прославляли би партію, соціалізм-комунізм, колгоспний лад, "вождів".

Лише в кінці 50-х та в 60-х роках в українській фольклористиці почали звучати голоси, що ці вірнопідданські й нерідко бездарні віршички не мають нічого спільного з народною пісенністю^{4/}; тоді ж з'явилися і перші викривання фальсифікованих політагіток.

Однак, і по сьогоднішній день процес повернення до об'єктивного висвітлення розвитку фольклору на Україні в радянський період

^{3/} Ії "теоретичне" обґрунтування викладено в статтях Ю.Соколова "Значення фольклора к фольклористики в реконструктивн й период. Тезис доклада" // "Литература и марксизм".- 1931.- №5; "Природа фольклора и проблем фольклористики" // "Литературн й критик".- 1934.- №12.

^{4/} Див. з цього приводу статті Л.Яценка "Традиції і новаторство в музичному фольклорі" // "Народна творчість та етнографія".- 1963.- №3.- С. 18-26; "Музично-стильові риси народної пісні" // Радянська пісня.- К.: Наукова думка, 1967.- С. 49, 66.

ще далеко не закінчено: всього тільки рік-два тому український читач почав знайомитися з замовчуваними протягом десятиліть народно-пісненими творами, що викривають неспроможність колгоспної системи, описують страхоття голодомору, розповідають про визвольні змагання українських патріотів зі сталінізмом, за побудову незалежної української держави.

В останні роки кардинально змінилися умови життя і праці трудівників: значно зріс рівень освіченості населення, у побут людей упернено ввійшла аудіовізуальна техніка. Усе більш відчутним став вплив індивідуального й літературного начал в українському фольклорі, виникли зміни в умовах побутування й поширення народних пісень.

А це, в свою чергу, викликало необхідність у переосмисленні традиційних критеріїв фольклорності народних пісень, в утвердженні сучасних підходів до визначення фольклорної природи того або іншого уснопоетичного твору. В українській фольклористиці найбільший вклад у розв'язання цієї проблеми внесли М.Рильський, Л.Яценко, Н.Шумида. У монографії Н.Шумиди "Сучасна пісенність слов'янських народів" /К., 1981/ та в її одноіменній докторській дисертації /К., 1984/ розглянуто в розвитку зміст традиційних критеріїв фольклорності— колективності, варіантності, анонімності тощо— і визнано найбільш доцільним використовувати при аналізі сучасних новотворів полікритеріальний метод І.Земцовського, котрий, і на нашу думку, максимально враховує особливості фольклорного процесу в теперішній час.

Відзначимо, що в більшості досліджень, присвячених вивченню новоствореної усної поезії народу, серед основних ознак фольклорної природи того або іншого твору вчені називають традиційність, варіативність, тривале побутування в народному середовищі. Цілком справедливою вважаємо й думку Л.Яценка про еволюційний, без стрибків, рух фольклорного процесу, про відсутність значних відмінностей між давньою й новоствореною народною пісенністю щодо образно-виражальних засобів^{5/}.

У радянський час тривало далі вивчення найпоширеніших у Карпатах жанрових форм— коломийок та "довгих" епічних пісень з коломийковою ритмомелодикою. Один із різновидів останніх, а саме пісні з трагічним та гостродраматичним змістом О.Дей виділив в окремий

^{5/}Яценко Л. Народна пісня і сучасність// Народна творчість та етнологія. — 1961. — №2. — С.13.

ж. пр., якому дав назву "співанки-хроніки"^{6/}. У нашій дисертації висловлюються деякі міркування з приводу жанрової природи та особливостей функціонування в сучасну добу пісенних творів цього типу.

Певні корективи внесено нами й до загалом сприйнятної класифікації соціально- побутових пісень-новотворів, запропонованої Н.Шумадою^{7/}. На наш погляд, тут необхідно вилучити надміру політизовану назву третього розділу, замінити її іншою, більш нейтральною, а також доповнити перелік жанрово-тематичних груп піснями антиколгоспного спрямування та про голодомори, піснями визвольних змагань-стрілецькими, захисників Карпатської України 1939 р., партизанів УПА.

У кінці розділу наводяться деякі паралелі щодо вивчення пісенних новотворів зарубіжними дослідниками, стисло окреслюються основні теоретичні засади, на яких збудовано аналіз конкретного матеріалу в наступних розділах дисертації.

У другому розділі "Основні жанрово-тематичні групи соціально-побутових пісень-новотворів Гуцульщини" аналізуються найбільш вивчені цикли свіжоскладених пісенних творів даного жанру. Серед них помітне місце займають пісні публіцистично-моралістичного спрямування- "про стилягів" та "про пияків". Ці пісенні твори порушують важливі морально-етичні проблеми, що стосуються як поведінки окремих людей, так і життя суспільства в цілому, морального здоров'я нації. Вони виділяються серед загалу гуцульських "довгих" пісень-новотворів, перш за все, своєю яскраво вираженою дидактичною спрямованістю, широким, узагальнюючим аналізом важливих суспільних явищ, намаганням виховати в сучасників певний комплекс етичних й естетичних ідеалів, а також таких норм поведінки, які визнані укладачами й виконавцями цих творів за правильні й достойні.

Основна тематика пісень "про стилягів"- це критика сучасної молоді за нехтування давніми народними традиціями й сільськогосподарською працею, низьку національну свідомість, розбещеність, погані звички й манери поведінки, сліпе наслідування нових мод, непристойних та потворних, як на погляд авторів співанок .

Сучасним модам і поведінці молодих людей тут протиставлено національний костюм і поведінку молоді в давні часи, причому все колисьне в піснях з цією тематикою завжди ідеалізується.

^{6/} Двій О. Співанки-хроніки. Новини //Співанки-хроніки. Новини.- К.: Наукове думка, 1972.- С. 11-53.

^{7/}Шумада Н. Сучасна пісенність...-К.: Наукова думка, 1981.-С.193.

Особливості ідейного змісту пісень "про стилів" зумовлюють і своєрідність поезики даних творів. Ці пісні складаються винятково у формі співанок-хронік, мають великий обсяг, збудовано їх, здебільшого, за принципом контрасту, антитези, на основі таких понятійних опозиційних пар, як "колись" /"давно"/- "тепер" і "добре"- "погане". Деякі характерні особливості мають дані пісні і в своїх формульних заспівах та кінцівках, властивих більшості різновидів співанок-хронік.

Незважаючи на дещо абстрактно-моралізаторське спрямування, пісні "про стилів" хронологічно "прив'язані" до повоєнного періоду часовим протиставленням "колись"- "тепер", де сучасність репрезентована властивими теперішнім умовам побутовими деталями. Творча настанова авторів пісень на зображення своїх сучасників проявилася в зачинах декотрих з цих творів: "Про молодіж теперішню хочу заспівати", "Про ці діти теперішні хочу заспівати".

Співанки "про стилів" виявляють ідейно-тематичну спорідненість з давнішими українськими й російськими піснями, що створювалися за аналогічних історичних обставин на межі XIX-XX століть та в інші часи. Це, зокрема, широко розповсюджені традиційні пісенні твори про марнославно-селянок-модниць, що гребували хліборобською працею й відзначалися легковажністю поведінки /"Дворянська жона", "Про нову моду", про "парадну дівку" тощо/.

Другу велику групу соціально-побутових пісень публіцистично-моралістичного спрямування складають "довгі" гуцульські пісні у формі співанок-хронік з антиалкогольною тематикою /"про пияків"/. У цих широких пісенних новотворах змальовується картина пияцтва як негативного суспільного явища в усьому розмаїтті його проявів і наслідків. Сюжет цих пісень складається переважно з послідовного опису низки епізодів і ситуацій, що з різних боків характеризують алкоголізм як небезпечне лихо. Образ пияка подається тут гранично узагальнено, як збірний тип, без будь-якої індивідуалізації. Ці пісні всіляко засуджують і висміюють пияків, пропагують помірковане вживання спиртних напоїв.

Ширша популярність цих пісень зумовлена загрозливим прогресуванням пияцтва й алкоголізму в народному середовищі в повоєнний період, чому відчутно сприяло й сприяє поширення самогоніваріння в гірських селах, яке також стало темою окремих гумористичних та соціально-побутових пісень.

Витоки нових "довгих" співанок про пияків- у традиційній соціально- та родинно-побутовій пісенності, а також у піснях публі-

цистично-моралістичного спрямування минулого століття, що виникали в народному середовищі в Галичині під впливом антиалкогольної агітації, яку провадили місцеві представники прогресивної інтелігенції та церковних кіл.

Розлогі співанки "про стилигів" і "про пияків" мають чимало спільних рис у змісті й формі, що дозволяє об'єднати їх в одну жанрово-тематичну групу нової карпатської соціально-побутової пісенності. Ці новотвори складаються, здебільшого, у формі розгорнутого повчання, у якому зображається картина різних, переважно негативних явищ суспільного життя, виголошується їхня оцінка, змальовуються зразки, гідні наслідування. Пісні цього типу насичені закликами, дидактичними настановами та сентенціями, що пропагують певні моральні норми й ідеали.

дані пісні у формі співанок-хронік мають, здебільшого, великий обсяг, аморфний сюжет без зав'язки й кульмінації, з довільним розташуванням окремих картин та епізодів, котрі переважно не пов'язані між собою причинно-наслідковими зв'язками. У цих піснях змальовуються узагальнені ситуації й типи, збірні образи людей. Тут преважує монологічна розповідь від третьої особи, діалоги майже відсутні. Опис, повісткування розгортається в піснях даної групи, як і в інших співанках-хроніках, за допомогою однорідних безсполучникових речень.

У піснях "про стилигів" і "про пияків" широко використовуються різноманітні прийоми сатиричного зображення, зокрема, іронія, знижувальні тропи, комічна гіпербола, літота тощо.

У повсякденний період певного поширення набули гумористичні пісні-перетектовки народірного характеру на теми пияцтва й самогонстваріння. Зразки цих творів, записаних у Карпатах, іноді містять елементи моралізаторства, але здебільшого лише добродушно підсміюються з п'яниць, змальовуючи, разом з тим, характерні побутові ситуації, типові для нашого суспільства.

Б окрему жанрово-тематичну групу української соціально-побутової пісенності ми пропонуємо виділити й гуцульські співанки-хроніки про лісорубів і селяників. Ці пісні почали створюватися, очевидно, в першій половині нашого століття, але пік їхньої популярності припадає на 40-70-ті роки, коли лісозаготівлі в Карпатах різко зросли. Виснажлива праця у важкопрístupних місцях, надзвичайно тяжкі побутові умови "колибного" життя лісорубів - усе це сприяло розвитку в новочасних піснях про них типових мотивів традиційної заробітчанської народної лірики.

Основний зміст лісорубівських співанок-хронік, як і давніх, характерних для всієї України, заробітчанських пісень, складають скарги робітників на важкі умови праці й побуту, на власну долю та керівників. Більшість цих пісень містять докладний опис виробничих операцій, перелік інструментів. Лісорубівським співанкам, як і всім іншим заробітчанським пісням, притаманне "наскрізь реалістичне", "прозаїчне зображення подій", вони, подібно до більшості пісенних творів цієї жанрово-тематичної групи, мають головним завданням "об'єктивно інформувати про життєві події й факти"^{8/}.

Підкреслена інформативність лісорубівських співанок-хронік зумовлює майже повну відсутність у них діалогів. Розповідь провадиться тут здебільшого у формі першої особи множини, що повинно підкреслювати типовість описуваних умов життя і праці лісорубів для всіх представників цієї професії. Це— також характерна риса заробітчанських пісень.

Образи людей в піснях про лісорубів збірні, узагальнені, у цих новотворах немає вказівок на конкретні географічні назви, дати, імена тощо.

Обсяг лісорубівських співанок-хронік— як на цей тип карпатської пісенності— порівняно невеликий— 10-20 строф, вони мають характерну для співанок-хронік тричастинну композицію.

Важливою особливістю карпатських пісень про лісорубів є велика питома вага в них сюжетних блоків, за допомогою яких тут стандартно описуються умови праці робітників, їхнє тимчасове житло в лісі-колиба. Іноді у функції сюжетних блоків виступають включені до лісорубівських співанок-хронік традиційні коломийки зі спорідненою тематикою.

Серед пісенних творів про карпатських сплавників переважають коломийки, які за своїм емоційним змістом, тональністю є прямо протилежними лісорубівським співанкам-хронікам. Для цих моностроф і циклів характерні багаторість, піднесеність, що зумовлено самим характером праці плотгонів, сповненої ризику й романтики. У даних творах помітне місце посідає тема кохання бокораша-плотогона та за коханої у нього дівчини.

Дальший розвиток на сучасному етапі спостерігається і в такій поширеній традиційній групі карпатської соціально-побутової пісенності, як пісні пастухів. Цей розвиток відбувається майже виключно за рахунок творення "довгих" співанок у яких відбивається

^{8/}Грица С. Наймитські та заробітчанські пісні // Наймитські та заробітчанські пісні.— К.: Наукова думка, 1975.— С. 23.

сучасні реалії полонинського життя.

Разом з тим, впадає в око активне побутування традиційних полонинських коломийок та зрощень моностроф у наш час. Завдяки відсутності значних відмінностей у побуті пастухів колишніх і теперішніх, традиційні полонинські коломийки з успіхом виконують функцію сучасних. Спроби ввести до цих поетичних мініатюр колгоспнорадянську тематику панегіричного спрямування виявилися марними: народ не сприйняв цих штучних лубочних творів і не співає їх.

Термін "вівчарські пісні", яким часто позначають всі пісенні твори про життя і побут пастухів у пісенних збірниках, є неточним, оскільки вівчарі- це тільки одна з груп пастухів. Правильніше називати ці пісні "пастушими" або, за народною термінологією /коли йдеться про Карпати/, - "полонинськими".

Певні корективи необхідно внести і в дотеперішню інтерпретацію ідейної спрямованості новочасних карпатських коломийок про шахтарську працю в Донбасі, що часто друкувалися в збірниках пісень 50-80-х років. У цих публікаціях наводилися здебільшого проникнуті духом казенного оптимізму апологетичні коломийки й цикли моностроф явно літературного походження, що пропагували радянський патріотизм, комуністичні ідеали. Так за допомогою "керованого" фольклору стверджувалася сталінська легенда про добровольців з Карпат, які весело, з ентузіазмом їхали працювати в Донбас.

Дійсність, однак, була прямо протилежною тому, що твердила партійно-пісенна пропаганда. Хлопців з Західної України відправляли в Донбас примусово, за орнабором, втікачів судили. Невипадково тому в карпатському фольклорі з'явилися актуалізовані коломийки, ідейно й емоційно споріднені з традиційними рекрутськими співанками; в новотворах шахти Донбасу виступають аналогами страшного для колишнього селянина цісарського війська. Кілька таких творів ми аналізуємо в нашій праці.

Проте, пізніше серед пісенних творів про Донбас почали з'являтися коломийки- і поодинські, і цілими циклами- у яких художньо переконливо зображаються переваги роботи на шахтах та гордість робітників своїми високими заробітками.

Збирачами карпатського фольклору зафіксовано й чимало народних пісень про службу в Радянській Армії. Як і в традиційній пісенності основна тематика творів цієї жанрово-тематичної групи- це теми кохання вояка й дівчини, туга молодого воїна за батьками й рідним краєм, болісні переживання батьків і самого солдата.

Сучасні співанки про любовні взаємини призовника /солдата/ й

дівчини вже позбавлені тих почуттів безнадії, приреченості, які притаманні традиційним рекрутським коломиїкам. Те ж саме можна сказати й про почуття вояка до родичів, що висловлюються в піснях цієї групи. Навіть більше того: у новозложерих народних піснях з'являються не знані до цього часу або нетипові для традиційної пісенності мотиви радісного очікування призовником відправлення до війська, гордість солдата своїм станом, престижною військовою спеціальністю.

Такий різкий поворот у тематиці та емоційній спрямованості сучасних солдатських пісень-новотворів Карпат свідчить про формування в горян у радянський період принципово нового ставлення до військової служби. Завдяки певній гуманізації служби солдата в Радянській Армії порівнянні з давніми часами, невеликого її терміну вола вже сприймалася суспільством не як трагедія молодого людини, а як молодецька справа, школа мужності й гарту, необхідна кожному дорослому чоловікові. З новочасних рекрутських та солдатських пісень зникли такі поширені мотиви відсвідної дорадянської пісенності, як відмова хлопця йти до війська, його прагнення дезертирувати, нарікання й прокльони якнайкращим командирам, верховній владі /колись-цареві/, амуніції тощо.

Нерідко свіжоскладені пісні виражають почуття гордості батьків синами-воїнами, хоча переважають все-таки традиційні мотиви туги батьків за своїми дітьми, відірваними на два-три роки від рідної домівки. В окремих пісенних творах відчуваємо обурення військовою політикою радянського керівництва, яке - з політичних переважно міркувань - відправляло новобранців з Карпат на Сибір, Північ, Далекий Схід, у Середню Азію - у незвичний клімат, без надії на побачення з рідними впродовж служби.

В інших "довгих" соціально-побутових співанках добродушно-іронічно зображаються сучасні випровадження й зустрічі воїнів з неодмінним самогоном, незвичні для молодих солдатів умови життя в казармі, нерациональна організація солдатської служби.

У повоєнний час у Карпатах тривало творення й поширення у мислуому пісень "про чужину", які в сучасну епоху набули досить своєрідних особливостей. Це, здебільшого співанки-хроніки, що змальовують страждання горян, примусово вивезених з рідних осель сталінськими політниками. Ці пісенні твори і образною системою, і поетикою надзвичайно тісно зв'язані з традиційною карпатською пісенністю.

У третьому розділі "Колгоспна система в дзеркалі народної піс-

ні" розглядаються соціально-побутові та жартівливі пісні-новствори на теми колгоспного життя. Серед піснених творів з цієї тематикою в Гуцульщині переважають викривальні гострокритичні співанки

гумористично-сатиричного спрямування, в яких викривається неспроможність колгоспної системи, її неприродність і шкідливість для суспільства. Головний об'єкт критики в цих піснях - представники колгоспної адміністрації, котрі висміюються й засуджуються за безгосподарність, байдужість до справи й до потреб рядових робітників, зловживання службовим становищем, схильність до пияцтва, аморальність. Такий самий зміст мають і більшість коломиївок на колгоспні теми.

При цьому використовуються найрізноманітніші способи творення нових пісень: укладаються твори з оригінальними місцевими сюжетами, виникають гуцульські варіанти загальноукраїнських зразків. Створюються навіть цілі цикли з кількох "довгих" співанок, де зображено невдале господарювання в окремих колгоспах у різні історичні періоди їхньої діяльності; іноді неокочирність цієї системи подається у формі алегорій і т.д.

Поширюються в Гуцульщині, набуваючи певних видозмін, й сатирично-гумористичні пісні про колгоспи з неколомиїковою ритмомелодикою, занесені в гори, очевидно, з рівнинних областей України. Це, зокрема, такі широко відомі пісні, як "Ой я була ланкова", "Я сапала буряки", "Ой на горі жінці жнуть" тощо.

Гуцульські пісні про колгоспне село об'єктивно змальовують і зростання добробуту горян в останній час, не пов'язуючи, однак, покращання життя горян з сільськогосподарською діяльністю колгоспів. Істинні причини піднесення матеріальних статків селян в останні 20-30 років творці нових пісень вбачають у таких заняттях, як відгодівля худоби у власному господарстві на продаж, сезонне заробітчанство в інших регіонах України та СРСР, художні промисли.

У реальному, живому побутуванні в Гуцульщині не зафіксовано "високоідейних" коломиївок та циклів мініатюр, рівно як і "довгих" пісень, у яких прославлялися би колгоспи, радянський лад, компартія, її "вожді". Очевидно, що більшість подібних текстів, надрукованих в добу тоталітаризму, не має нічого спільного з фольклором і є або авторськими "складаннями", або фальсифікаціями. У нашій праці ми наводимо кілька прикладів фальсифікації піснених творів карпатського регіону, опублікованих у радянський період, що були виявлені різними дослідниками та нами особисто. Зауважимо, що підроб-

лялися виключно твори апологетично-панегіричного спрямування по відношенню до правлячого режиму, зокрема, й пісні-агітки про щасливе колгоспне життя.

Найпоширеніший спосіб фальсифікації уснопоетичного твору, що практикувався в українській фольклористичі радянського періоду—це свідомо "анонімізація" авторського вірша, при публікації якого навмисне не вказувалося ім'я автора.

У більшості випадків, очевидно, збирачі й видавці фольклору удавалися до фальсифікацій вимушено, щоби за тодішніх умов забезпечити собі можливість займатися професійною діяльністю. Однак, у нашій роботі наводяться й приклади кон'юнктурних підробок.

У висновках дисертації підсумовано зміст усіх розділів та узагальнено спостереження над специфікою функціонування жанрових форм нових соціально-побутових пісень Гуцульщини повоєнної доби. Тут же накреслено перспективи дальшого вивчення пісень-новотворів цього краю.

Зокрема, у висновках відзначено, що переважна більшість пісень-новотворів Гуцульщини, у тому числі й соціально-побутових, складається в цьому регіоні, як і в минулому, у формі співанок-хронік. Таким чином, підтверджується стійке тривання місцевої традиції творення пісень цього типу,— традиції, що спостерігається вітчизняними народознавцями ось уже протягом понад століття.

Чимало створено в повоєнний час і коломийок з соціально-побутовим змістом. Маючи здатність миттєво відгукуватися на будь-які події й випадки, коломийки й цикли поетичних мініатюр відіграють важливу роль у таких жанрово-тематичних групах соціально-побутових творів, як співанки про Радянську Армію, про роботу в Донбасі, колгоспну систему тощо.

Нові соціально-побутові пісні з неколомийковою ритмомелодикою поширені здебільшого в підгірських селах Гуцульщини, на околицях регіону, хоча деякі з них проникають і в глибинні гірські села, збагачуючи пісенний репертуар місцевих жителів. Деякі з цих пісень актуалізуються, інші загалом переробляються на гуцульський лад.

Останнім часом почали з'являтися в гірських селах Гуцульщини перетекстовки пісень-шлягерів, переважно пародійного змісту на тему лицтва Майже не трапляється тут у реальному побутуванні місцевих пісень-новотворів літературного походження.

Список праць, опублікованих по темі дисертації:

1. Проблеми морального виховання молоді в піснях-новотворах Гуцульщини // Фольклор і сучасний світ. Європейський симпозіум.- Київ, 23-27 травня 1990 р. Тези доповідей.
2. Публіцистичні пісні-новотвори Гуцульщини // Народна творчість та етнографія.- 1990.- №3.
3. Лісоруби та сплавники в українській народній пісенності Карпат // Народна творчість та етнографія.- 1992.- №1.

466977

АВ 25.535

Подписано в печать 05.05.92. Формат 60x84 1/16
Усл. печ. л. 0,9 Уч. изд. 1,0
Тираж 100 Заказ 466 1992 г. Бесплатно

Полиграф. уч.-к. Ин-та истории Украины АН Украины
Киев-1, Грушевского, 4